

Тэалагічны інстытут хрысціян веры евангельскай (г. Мінск)

Мінская багаслоўская семінарыя
Саюза евангельскіх хрысціян баптыстаў у Рэспубліцы Беларусь

Евангельская Царква Беларусі: гісторыя і сучаснасць

Выпуск 4

(да 100-годдзя
Вялікага евангельскага прабуджэння ў Беларусі)

Зборнік матэрыялаў
IV Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі
(Мінск, 7 снежня 2019 г.)

Мінск
«Пазітыў-цэнтр»
2021

УДК [279.123+274/278]-9(476)(082)

ББК 86.376(4Беи)я43

Е 13

Укладальнікі:

А.І. Бокун, А.У. Унучак, Ю.А. Бачышча

Рэдакцыйная камегія:

П.І. Асененка, Ю.А. Бачышча, А.І. Бокун, Л.І. Міховіч, С.С. Паднюк,
А.У. Унучак, Р.В. Шапялевіч

Рэцензенты:

кандыдат гістарычных навук В.С. Макарэвіч,
кандыдат гістарычных навук А.В. Пашкевіч

Е 13

**Евангельская Царква Беларусі: гісторыя і сучаснасць. Вып. 4 : (да 100-годдзя
Вялікага евангельскага прабуджэння ў Беларусі) : зборнік матэрыялаў IV Міжнарод-
най навукова-практычнай канферэнцыі (Мінск, 7 снежня 2019 г.) / уклад.: А.І. Бокун,
А.У. Унучак, Ю.А. Бачышча . — Мінск : Пазітыў-цэнтр, 2021. — 448 с . : іл.
ISBN 978-985-7193-65-3.**

Зборнік прысвечаны 100-годдзю Вялікага евангельскага прабуджэння ў Беларусі, якое
адбывалася ў 1920-1930-я гг. Уваже чытача прадстаўлены артыкулы беларускіх і замежных
аўтараў, у якіх адлюстраваны розныя аспекты гісторыі Вялікага евангельскага прабуджэння
ў Беларусі, уклад пратэстантаў у развіцці беларускай культуры, а таксама іншыя важныя
старонкі гісторыі беларускага пратэстантызму пачынаючы ад XVI ст. і заканчваючы XXI ст.

Для тых хто цікавіцца гісторыяй Евангельской Царквы Беларусі і канфесійнай гісторыяй
нашай краіны.

УДК [279.123+274/278]-9(476)(082)
ББК 86.376(4Беи)я43

ISBN 978-985-7193-65-3

© Мінская бағаслоўская семінарыя Саюза
евангельскіх хрысціян баптыстаў
у Рэспубліцы Беларусь, 2021
© Афармленне. ПВУП «Пазітыў-цэнтр», 2021

Укладальнікі:
А.І. Бокун, А.У. Унучак, Ю.А. Бачышча

Рэдакцыйная калегія:
П.І. Асененка, Ю.А. Бачышча, А.І. Бокун, Л.І. Міховіч, С.С. Паднюк,
А.У. Унучак, Р.В. Шапялевіч

Рэцензенты:
кандыдат гісторычных навук В.С. Макарэвіч,
кандыдат гісторычных навук А.В. Пашкевіч

E 13   Евангельская Царква Беларусі: гісторыя і сучаснасць. Вып. 4 : (да 100-годдзя
Вялікага евангельскага прабуджэння ў Беларусі) : зборнік матэрыялаў IV Міжнарод-
най навукова-практычнай канферэнцыі (Мінск, 7 снежня 2019 г.) / уклад.: А.І. Бокун,
А.У. Унучак, Ю.А. Бачышча . — Мінск : Пазітыў-цэнтр, 2021. — 448 с. : іл.
ISBN 978-985-7193-65-3.

Зборнік прысвечаны 100-годдзю Вялікага евангельскага прабуджэння ў Беларусі, якое
адбывалася ў 1920-1930-я гг. Уваже чытача прадстаўлены артыкулы беларускіх і замежных
аўтараў, у якіх адлюстраваны розныя аспекты гісторыі Вялікага евангельскага прабуджэння
у Беларусі, уклад пратэстантаў у развіцці беларускай культуры, а таксама іншыя важныя
старонкі гісторыі беларускага пратэстантызму пачынаючы ад XVI ст. і заканчваючы XXI ст.

Для тых хто цікавіца гісторыяй Евангельской Царквы Беларусі і канфесійнай гісторыі
нашай краіны.

УДК [279.123+274/278]-9(476)(082)
ББК 86.376(4Бен)я43

ISBN 978-985-7193-65-3

© Мінская багаслоўская семінарыя Саюза
евангельскіх хрысціян баптыстаў
у Рэспубліцы Беларусь, 2021
© Афармленне. ПВУП «Пазітыў-цэнтр», 2021

ЗЪМЕСТ

Прадмова.....	7
Антоні Бокун. Вялікае эвангельскае прабуджэнне ў Беларусі (1919 – 1939 гг.)	10
Людміла Іванова. Зборы ва ўладаннях Яна Кішкі.....	30
Юрась Бачышча. Рэфармацыйныя інтэнцыі ў дзейнасці канцлеры Вялікага Княства Літоўскага Астафея Валовіча.....	38
Брус Андэрсан. “Пахавальная прамова ў гонар Яна Абрамовіча” 1602 г. і адносіны Андрэя Воляна з Янам Абрамовікам як прыклад уплывовасці рэфармацыйнага руху ў Вялікім Княстве Літоўскім.....	52
Дзмітрый Жук. Уклад Рэфармацыі ў развіцці заканадаўства Вялікага Княства Літоўскага (другая палова XVI ст.).....	88
Iгар Бортнік. Грамадска-палітычныя ідэі ў творы пачатку XVII ст. “Пабожнага евангеліка да братоў таго ж веравызнання народу польскага і літоўскага перасцярога і напамін”.....	105
Андрэй Самусік. Асветна-метадычнае дзейнасць Яна Амоса Каменскага ў кантэксле развіцця адукцыі ў Беларусі (XVII – сярэдзіна XVIII стст.).....	122
Юрый Снапкоўскі. Кальвініст Мікалай Мандэльштам (1826 - 1882) — прэзідэнт Магілёўскага таварыства лекараў і заснавальнік участковай медыцыны ў Беларусі.....	132
Андрусь Унучак. Пратэстанцкая цэрквы Беларусі ў прававым полі Расейскай імперыі падчас Першай сусьветнай вайны (1914 – 1917 гг.).....	168
Ян Міранчук. Эвангельскі рух ў Беластоцкім і Бельскім паветах (1918 – 1939 гг.).....	187
Уладзімір Русецкі. Вялікае эвангельскае прабуджэнне 1920-х – 1930-х гг. у Заходній Беларусі: адметныя рысы і спосабы эвангелізацыі.....	202
Сяргей Ярмалюк. Пастар Сцяпан Ярмалюк (1878 – 1937): жыццё і служэнне.....	216

Андрусь УНУЧАК

Пратэстанцкія цэрквы Беларусі ў прававым полі Расейскай імпэрыі падчас Першай сусветнай вайны (1914 – 1917 гг.)

Гісторыяграфічны ўступ

Пытаньню палітыкі ўладаў Расейскай імпэрыі адносна пратэстанцкіх цэркваў у час Першай сусветнай вайны прысьвячалі свае працы як айчынныя, так і замежныя дасыледчыкі. Большасць аўтараў згодныя ў тым, што пачатак вайны прывёў да кардынальнага перагляду дзяржаўнай палітыкі адносна пратэстанцкай канфесіі¹. Гісторыкі таксама ўдакладняюць, што перасьлед баптыстаў у Расейскай імпэрыі, які практична спыніўся пасля 1905 г., аднавіўся ўжо ў 1910-1912 гг. і да пачатку Першай сусветнай вайны набыў даволі значныя абароты. Пры гэтым ганеныні вяліся як з боку дзяржаўнай улады (МУС), так і з боку чарнасоченных арганізацый². А наколькі некаторыя баптысцкія цэрквы, як напрыклад, у Гарадзенскай губэрні былі зъмешанымі нямецка-славянскімі, то расейскія ўлады пачалі сачыць за імі яшчэ да вайны, а з яе пачаткам адразу высялялі “палітычна нядобранадзейны элемэнт”³.

Біёграф настара Лукаша Дзекуць-Малея С. Пекун лічыў, што хоць перасьлед баптыстаў на тэрыторыі Беларусі пачаўся яшчэ да

¹ Канфесійны фактар у сацыяльным жыцці Беларусі (канец XVIII – пачатак XX ст.). Мінск, 2015. С. 308.

² Савінскій С.Н. Істория евангельских христиан-баптистов Украіны, России, Беларуссии (1867-1917). С.-Петербург, 1999. С. 302-306.

³ Bednarczyk K. Historia zborów baptystów w Polsce do 1939 roku. Warszawa, 1997. S. 119-120; Канфесійны фактар ... С. 308.

пачатку вайны, у Пецярбургу баптысты і эвангельскія хрысьціяне пачувалі сябе досыць свабодна аж да жніўня 1914 г.⁴

Важным момантам, у ацэнцы расейскай грамадзкой думкай баптысцкіх цэркваў і цэркваў эвангельскіх хрысьціянаў было паняцьце “сектанцтва”. Так, напрыклад баптызм, які ў Заходній Эўропе зявіўся ў 1609 г. для расейскіх урадавых колаў і грамадзкой думкі пачатку XX ст. быў новай зъявай⁵. Выкарыстаньне ва ўрадавым і грамадzkім дыскурсе тэрміну “секта” вынікала з пазыцыі Праваслаўнай Царквы, якая ў другой палове XIX – пачатку XX стст. была скіравана на тое, каб “зламаць хрыбет рускаму штундышму і баптызму”⁶.

Пра тое, што абмежаваныні, якія наклалі ўлады з пачаткам Першай сусветнай вайны на лютаранаў, эвангельскіх хрысьціянаў, баптыстаў і штундистаў, былі вельмі моцнымі піша В. Яноўская. Як прыклад, дасыледчыца прыводзіць распрацоўку ў 1915 г. Дэпартамэнтам духоўных справаў замежных вызнаніньняў МУС праекта зъмяненьняў у рэлігійнае заканадаўства Расейскай імпэрыі. Праект прадугледжваў перагляд ня толькі ўказаў ад 17 красавіка 1905 г. і 17 кастрычніка 1906 г., якія тычыліся ў асноўным баптыстаў, штундистаў і эвангельскіх хрысьціянаў, але і Статуту эвангельска-лютаранскай царквы ў Расейскай імпэрыі 1832 г.⁷

Разам з тым, у гісторыяграфіі ёсьць таксама думка пра тое, што дыскрымінацыя баптыстаў і эвангельскіх хрысьціянаў узмацнілася толькі ў сінегі 1914 г., калі паразы расейскай арміі на фронце сталі відавочнымі. На пачатку ж вайны сітуацыя была зусім іншай. Петраградзкія цэрквы баптыстаў і эвангельскіх хрысьціянаў, паддаўшыся агульнаму расейскому патрыятычнаму ўздыму, арганізавалі фонды дапамогі паярпелым ад вайны. У

⁴ Пекун С. Лукаш Дзекуць-Малей: жыцьцё і служэньне // Лукаш Дзекуць-Малей і беларускія пераклады Бібліі. Зб. мат., арт. і дак. Брэст, 2011. С. 141.

⁵ Мітрахін Л.Н. Баптызм: історія и современность (філософско-соціологіческие очеркі). Санкт-Петербург, 1997. С. 21.

⁶ Савінскій С.Н. Істория евангельских христиан-баптистов ... С. 21.

⁷ Яноўская В. Евангельская дэнамінацыя Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX ст. // Евангельская Царква Беларусі: гісторыя і сучаснасць. Вып. II. Мінск, 2016. С. 112-119.

будынку петраградзкай баптысцкай царквы “Дом Эвангельля” быў арганізаваны шпіталь для лячэння параненых салдатаў. Аднак, пасля паразаў на фронце ва ўрадавых колах атрымала перавагу думка “праваслаўных місіянераў”, што ўсе пратэстанты працуць на карысць Нямеччыны, і сваёй дзеянасьцю аслабляюць Расею. Менавіта з таго часу і пачаліся “рэальныя рэпрэсіі”, якія прывялі да пазбаўлення рэгістрацыі многіх цэркваў і высылкі пратэстанцкіх служыцеляў у Сібір⁸. Па ўсёй Расейскай імперыі за 1912-1914 гг. было зарэгістравана 35 новых эвангельскіх грамадаў, з іх 12 — баптысты, 10 — эвангельская хрысьціяне, 8 — малакане, 2 — адвэнтысты, 1 — мэнаніты, 1 — духaborы, 1 — свабодныя хрысьціяне⁹.

Разам з тым, дасылчыкі адзначаюць, што паколькі ў Беларусі, у адрозненіе ад Расеі, была харктэрная щыльная сувязь лютаранства і баптызму, то рэпрэсіі супраць усіх пратэстантаў тут пачаліся адразу пасля пачатку вайны. Гэта тычылася, прынамсі, Гарадзенскай і Віцебскай губэрні¹⁰. Многія баптысцкія цэрквы, асабліва ў Віцебскай губэрні, утвараліся на лютаранскай аснове. Так, што нават былі выпадкі, калі яны адмаўляліся прасіць дазволу ў губэрнатара на пераход з лютаранства ў баптызм, заяўляючы, што гэта па-сутнасці дзіве формы аднаго веравызнання¹¹.

Статыстыка

Напярэдадні Першай сусветнай вайны становішча эвангельскага хрысьціянства (баптыстаў і эвангельскіх хрысьціянаў) у Беларусі паводле звестак Дэпартамента духоўных спраў замежных вызнаній было наступным.

За 1912-1914 гг. па *Віцебскай губэрні* зарэгістраваных грамадаў і малітоўных дамоў не было. Колькасць тых, хто

⁸ Савинский С.Н. История евангельских христиан-баптистов ... С. 308-312.

⁹ Расійскі дзяржаўны гістарычны архіў у Санкт-Пецярбургу (далей — РГІА). Ф. 821. Оп. 133. Д. 3142. Л. 89.

¹⁰ Яноўская В. Евангельскія дэнамінацыі Беларусі ... С. 114; Mironczuk J. Ruch ewangeliczny na Białostocczyźnie w XX wieku. Warszawa, 2015. S. 24.

¹¹ Яноўская В. Евангельскія дэнамінацыі Беларусі ... С. 114.

далучыўся да эвангельскага хрысьціянства ў перыяд да 1912 г. — 23 чалавекі, у 1912 г. — 1 чалавек, 1913 г. — 2 чалавекі. У *Гарадзенскай губэрні* была 1 зарэгістраваная грамада. У перыяд да 1912 г. 12 чалавек далучыліся да эвангельскага хрысьціянства, у 1912 г. — 1 чалавек, у 1913 г. — 13 чалавек. У *Віленскай губэрні* зарэгістраваных грамад і малітоўных дамоў не было. У перыяд да 1913 г. афіцыйна ніхто не далучыўся да эвангельскага хрысьціянства, а ў 1913 г. — 1 чалавек. Цікавае становішча назіралася ў *Менскай губэрні*. Там зарэгістраваных грамад і малітоўных дамоў не было. Колькасць жа тых, хто далучыўся да эвангельскага хрысьціянства ў перыяд да 1912 г., была 111 чалавек. Тады як афіцыйна ні ў 1912 г., ні ў 1913 г. да эвангельскіх цэркваў не далучыўся ніводны чалавек. У *Магілёўскай губэрні* была 1 зарэгістраваная грамада. Колькасць тых, хто далучыўся да эвангельскіх цэркваў, была наступнай: да 1912 г. — 35 чалавек, у 1912 г. — 59 чалавек, 1913 г. — 46 чалавек¹².

Такім чынам, паводле Дэпартамента духоўных спраў замежных вызнаній у беларускіх губернях на пачатак 1914 г. было 304 вернікі — эвангельская хрысьціяне і 2 зарэгістраваныя царквы (відаць, меліся на ўвазе баптысцкія цэрквы ў Гомелі і Беластоку. — *aёт*). Пры гэтым у “Памятной книжке” *Магілёўскай губэрні*, дзе змешчаны дадзеныя па веравызнаннях на 1914 г., у рубрыцы “баптысты”, было пазначана, што толькі ў адным Гомельскім павеце пражывала 497 прадстаўнікоў вышэй згаданай дэнамінацыі¹³.

Разам з тым, у Беларусі па выніках перапісу 1897 г. пражывала каля 40 тыс. лютаранаў і каля 700 кальвіністаш¹⁴.

Адначасова, напярэдадні вайны, расейскія ўлады ў Беларусі зьбіralі звесткі пра замежных падданых, якія пражывалі на нашых тэрыторыях. У першую чаргу ўвага была скіравана на нямецкіх і аўстра-вугорскіх падданых, сярод якіх было нямала лютаранаў. Да пачатку 1914 г. уладам удалося сабраць даволі

¹² РГІА. Ф. 821. Оп. 133. Д. 3142. Л.Л. 87-87зв.

¹³ Яноўская В. Евангельскія дэнамінацыі Беларусі ... С. 117-118.

¹⁴ Гл. артыкул А. Бокуна “Вялікае эвангельскае прафесійнае ў Беларусі” ў дадзеным зборніку.

значную інфармацыю. Паводле гэтых звестак, у Віцебску на 1 студзеня 1914 г. пражывала 128 замежных падданых, у тым ліку 52 “германцы” і 21 “аўстрыец”. У Полацку пражывала 9 замежных падданых, у тым ліку 5 “германцаў” і 1 “аўстрыец”; Дзьвінску — 76 (30 “германцаў” і 10 “аўстрыйцаў”). Па паветах самая вялікая колькасць “германцаў” і “аўстрыйцаў” пражывала ў Дзьвінскім — 56, Рэжыцкім — 28, Віцебскім — 23, Лепельскім — 19. У цэлым па губэрні (без Люцынскага, Себежскага і Невельскага паветаў) быў зафіксаваны 261 “германец” і “аўстрыец” і з іх 97 прызнаны годнымі да вайсковай службы¹⁵. Больш уважліва ў гэты час ставіліся і да вызначэння веравызнаньня, якое ў большасці сваёй вызнавала гэтая частка насельніцтва. У “Памятных книжках”, якія выдаваліся губэрнскімі статыстычнымі камітэтамі, замест звыклай рубрыкі “Пратэстанты” (або “лютаране” і “рэфарматы”, згодна клясыфікацыі матэрыялаў перапісу 1897 г.) пачаў з'яўляцца больш дакладны ўлік пратэстанцкага насельніцтва. Так, у “Памятной книжке” Ковенской губэрні за 1914 г. былі вылучаны такія рубрыкі ўліку насельніцтва па веравызнаньнях: “Эванг.-Лютаране”, “Эванг.-Рэфарматы”, “Баптысты”, “Мэтадысты”¹⁶.

Ідэялагічнае абрэгрунтаўанье змяненія стаўленія ўладаў Расейскай імперый да пратэстантызму ў ходзе Першай сусветнай вайны

З самага пачатку вайны, але асабліва пасля шэрагу няўдалых для Расейскай імперый падзеяў на фронце, антыпратэстанцкая ўрадавыя заходы ўзмацніліся, і пад гэта падводзілася канкрэтная ідэялагічная база. Так, у другой палове 1915 г. міністар унутраных спраў пісаў губэрнатарам, што менавіта Нямеччына рыхтуе “баптысцкія кадры” для падрыву Расейскай імперый. У Гамбургскай баптысцкай сэмінарыі, сцьвярджаў ён, — 18 навучэнцаў з Расейскай імперый, тады як з усяго астатніяга сусвету “толькі” 36. Такая ж пранорцыя паводле ягоных звестак была і ў Штэцінскай жаночай місіянэрскай сэмінарыі, і ў Бэрлінскай біблійнай школе. Шмат выхадцаў з Расейскай імперый

¹⁵ НГАБ. Ф. 1430. В. 1. С. 48733. АА. 3, 5, 7, 11.

¹⁶ Памятная Книжка Ковенской губернии на 1915. Ковна, 1915. С. 5.

навучаліся ў сэмінарыі горада Хаўсдорфа (Прусія). Пры гэтым выхадцы з Расейскай імперыі навучаліся бясплатна. Таму МУС разам са Свяцейшым Сынодам пачало распрацоўваць праект новага палажэння пра “сэктанцтва” з мэтай яшчэ больш амежаваць “сэктанцкі рух”¹⁷.

У сваіх разважаньнях міністар унутраных спраў праз некаторы час пайшоў яшчэ далей. Ён пачаў разъвіваць думку, што Нямеччына “ўмела выкарыстоўвае рэлігійныя арганізацыі Англіі і Амэрыкі служэнню сваёй справе адносна расейскага сэктанцтва”¹⁸. Губэрнатарам рассыпаліся запыты аб наяўнасці ў іх нямецкіх супольнасцяў рэлігійнага характару з просьбай даць падрабязную інфармацыю пра іх¹⁹.

У сакрэтным цыркулярным звароце да губэрнатараў ад 18 траўня 1916 г. міністар унутраных спраў пісаў, што ваенныя пракуроры і ваенна-акруговыя суды канстатуюць узрастанье колькасці спраў аб адмове браць у рукі зброю па рэлігійных перакананьнях. Тут варта адзначыць, што ў згаданым цыркуляры міністар МУС звяртаў увагу ўжо не толькі на баптысцкія цэркви і супольнасці эвангельскіх хрысьціянаў, але прасіў губэрнатараў таксама ўзяць пад кантроль дзеянасць Біблійных і Трактатных таварыстваў і іх філіялаў на месцах²⁰.

Дэпартамэнт духоўных спраў замежных вызнаньняў МУС рабіў рэгулярныя “Обзоры”. У “Обзоре” 1916 г. адзначана: “Рыхтуючы сучасную вайну анямечваннем расейскага народу пры дапамозе штундышму, немцы не шкадавалі грошай. Разбурэнне райскага народнага духу і мірная заваёва Расеі — занадта вялікая справа, каб можна было ў час яе ажыццяўлення ашчаджаць сродкі. І пропаганда ў немцаў праводзілася так, што ўперадзе і ззаду яе сыпаліся нямецкія гроши. Тым і прывабны быў паўнёварасейскі штундышм, што ўсякі, хто далучаўся да сэкты, атрымліваў “дапамогу”. <...>. Тым ён моцны і зараз, што кожны сэктант можа разылічваць ня толькі на аднаразовую, але і штотомесячную грошовую дапамогу. Немцы ведалі, што

¹⁷ РГІА. Ф. 821. Оп. 133. Д. 314. Л. Ззв.

¹⁸ Тамсама. Л. 19.

¹⁹ Тамсама. Л. 20.

²⁰ Тамсама. Л. 22.

найлепшым цэмэнтам, які звязвае членаў сэкты, будуць гроши і заснавалі для іх касы”²¹.

Далей аўтар “Обзора” крытыкаў праваслаўныя прыходзкія апякунствы, якія былі заснаваныя ў 1864 г. і хоць шмат зрабілі ў пляне дапамогі бедным і ўбогім, але маглі зрабіць яшчэ больш, пісаў ён. Аўтар быў перакананы, што трэба шукаць новыя сродкі для прыходзкіх апякунстваў, інакш яны прайграюць штундыстам, якім “немцы даюць гроши”.

Міністэрства ўнутраных справаў Расейскай імперыі 24 чэрвеня 1916 г. афіцыйна апубліковала ў петраградзкай прэсе інфармацыю аб tym, што баптысты нібыта напісалі ліст міністру МУС, у якім нібыта хваляць кайзера Вільгельма, называюць яго “першым баптыстам” і жадаюць яму перамогі ў вайне. Тады ж МУС афіцыйна назваў усіх(!) баптыстаў “нямецкімі агентамі”²².

Са сказанага вышэй выразна відаць, што ў імперскім спрапаводстве на самым версе цыркулявалі дакумэнты з абвінавачваньнем пратэстантаў у працы на нямецкія інтэрэсы і існаваныні на “нямецкія гроши”. “Обзоры” Дэпартамэнта замежных вызнаньняў, як і дакумэнты Свяцейшага Сынода, рыхталіся на аснове інфармацыі з месцаў, і значную ўвагу яны надавалі рэлігійнай сітуацыі ў прыфрантавых тэрыторыях, у tym ліку ў Беларусі. Так, напярэдадні Лютаўскай рэвалюцыі 2 лютага 1917 г. протарэсцітар ваеннага і марскога духавенства пры Стаўцы Вярхоўнага Галоўнакамандавання дакладваў обэр-пракурору Сынода пра сітуацыю з эвангельскім рухам на акупаваных немцамі беларускіх тэрыторыях (найбольш верагодна, што мелася на ўвазе становішча, якое існавала да прыходу немцаў). Ён пісаў, што ў Віленскай губэрні — 14-16 “сектантаў” і 1 малітоўны дом, 1 грамада зарэгістравана; у Гарадзенскай губэрні — 66 “сектантаў”, 1 малітоўны дом і 1 царква зарэгістравана. Таксама ён пісаў, што “сектанцты мае пэрспектыву толькі на Ковеншчыне”²³.

Тут узікае пытаньне, калі эвангельскае хрысьціянства ў Беларусі было настолькі нязначнай зьявой, як паказваў сітуацыю

²¹ РГІА. Ф. 821. Оп. 133. Д. 369. Л. 7.

²² Тамсама. Л. 43.

²³ РГІА. Ф. 821. Оп. 133. Д. 332. Л. 15.

прадстаўнікі праваслаўнага духавенства, то чаму ва ўрадавых сферах імперыі яму надавалася такая вялікая ўвага.

З іншага боку, з аглядаў пэрыядычнага друку, прысьвеченых эвангельскому хрысьціянству, якія рабіў Дэпартамэнт замежных вызнаньняў, вынікала, што і ў грамадзтве назіралася ўзрастаньне варожасці да пратэстантаў. Пэўную ролю ў гэтай справе мела і пазыцыя асобных прадстаўнікоў праваслаўнага духавенства. Так, у шэрагу газетаў з'яўляліся публікацыі протягом “С.-кага”, які абвінавачваў штундысту ў амаральнym ладзе жыцця, і нават у наўмысных забойствах²⁴.

Адначасова імперскія ўлады рыхталіся да кардынальнага перагляду ліберальнага рэлігійнага заканадаўства, якое было ўведзена ў 1905-1906 гг. Ужо 12 траўня 1916 г. міністэрства ўнутраных справаў накіравала ў Сынод і міністэрства юстыцыі “праект заключэння аб сектантах”. У самім Дэпартамэнце замежных вызнаньняў неадназначна ацэньвалі ініцыятыву міністра ўнутраных справаў. Неназваны аўтар са структур Дэпартамента так ацаніў прапановы міністра МУС: “Наколькі можна меркаваць паводле звестак, якія праніклі ў друк, гэты новы заканадаўчы праект пакліканы замяніць другую частку ўказу 17 кастрычніка 1906 г. аб стараверскіх і сектанцкіх супольнасцях, які быў выдадзены ў парадку 87 арт. і да гэтага часу ня стаў законам. Але ў тых палажэннях, якія ўтрымлівае новы праект, увасоблены пачаткі далёка адлеглыя як ад вялікага акту верацярпімасці 17 красавіка 1905 г., так і ад яго лягічнага развіцця закону 17 кастрычніка 1906 г. Уся сумная гісторыя нашых актаў аб верацярпімасці за апошнія 10 гадоў як быццам з'ведзена ў адно ў новай працы МУС, якая заснавана значна больш на цыркулярнай практицы, чым на нашай хартыі свабоды сумленія.

Перш за ўсё, мэта праектаваных нормаў палягае не ў рэгулюваньні рэлігійнага быту сектантаў, а ў імкненіі паставіць сектанцтва ва ўмовы, якія будуць перашкаджаць яго далейшаму развіццю. Гэты паліцыйскі пункт гледжаньня быў асуджаны актамі 17 красавіка 1905 г. і 17 кастрычніка 1906 г. і думскімі праектамі, якія не сталі законамі (з-за абстракцыі Дзярж. Савета),

²⁴ РГІА. Ф. 821. Оп. 133. Д. 369. Л. 14.

але, як вядома ён адрадзіўся да новага жыцця, спачатку на месцах у выглядзе ўсякага роду забаронаў і прыцясьненняў для сэктантаў, а затым і ў выглядзе цыркуляраў з цэнтра. Ужо ў 1910 г. цыркуляр П.А. Стальпіна, які ў цэлым яшчэ грунтаваўся на глебе верацярпімасці, даваў зразумець, што правы сэктантаў выклікаюць моцную незадаволенасць ва ўплывовых колах”²⁵.

Далей аўтар выклай сутнасць праекту міністра МУС і тое, чым ён прынцыпова адрозніваецца ад закону 17 кастрычніка 1906 г.

1. Згодна з законам для заснаванья новай рэлігійнай грамады неабходна пісьмовая заява ня менш чым 50 асобаў (арт. 7).

Згодна з праектам, ставілася патрабаванне, каб заяўнікі былі ўжо членамі грамады, “т.з.н., каб у іх пашпартах была адзнака аб прыналежнасці да сэкты”. Але, каб паставіць такую пазнаку ў пашпарце, паліцыйскі запатрабуе ад чалавека пацверджаньне прыналежнасці да пэўнай царквы, а гэту прыналежнасць немагчыма пацвердзіць без паліцыйскай адзнакі. Ствараеца замкнёнае кола.

2. Праект забараняў непаўнагадовым брацьм уздел у малітоўных сходах, “патрабуе цэнзу аселасці і патрабуе, каб адна асoba не магла належыць да 2 грамадаў”.

Усе гэтыя нормы адсутныя ў законе 17 кастрычніка 1906 г.

3. Закрыць грамаду можна будзе ў адпаведнасці з праектам “за шкодны накірунак”. Рашэннне аб прыпынені дзеянасці прымае губэрнатар, а аб закрыцці — губернская па справах аб таварыствах прысутнасць.

4. Праект прадугледжваў прымацаванье прапаведнікаў да 1 грамады і патрабаваў спыняць малітоўныя сходы, калі ў іх уздельнічаў іншы прапаведнік.

5. Праект прадугледжваў, што малітоўныя сходы бесъперашкодна ладзіць могуць толькі зарэгістраваныя члены грамады, адносна незарэгістраваных — тут уся ўлада належала мясцовому начальнству.

6. Дэпартамэнцкі эксперт выказваў меркаваныне, што такі праект сустэрне рэзкі адпор у Думе, бо гэта адкат да часу перад 1905 г.

²⁵ Тамсама. Л. 27.

Рыхтуючыся да забароны пратэстанцкіх набажэнстваў, Дэпартамэнт духоўных справаў замежных вызнаньняў зьбіраў звесткі, якія маглі апраўдаць такія заходы. Так, напрыклад, у канцы сінегня 1916 г. дырэктар Дэпартамэнта пісаў магілёўскаму губэрнатару пра наяўнасць звестак, што селянін з вёскі Стара-Купцы Кармянскай воласці Гомельскага павету Пімен Талкачоў, якога прызвалі ў дзейную армію, “адмовіўся па рэлігійных меркаваньнях ад ужывання зброі супраць ворагаў айчыны”. За гэта П. Талкачоў быў аддадзены ў распараджэнне ваеннага суда. Пра тое, які прысуд ён атрымаў, нічога невядома, але дырэктар Дэпартамэнта духоўных справаў прасіў магілёўскага губэрнатара высьветліць усе акалічнасці, якія прывялі П. Талкачова да такога кроку: “Зважаючы на гэта, непакоюся зборам звестак, якія характарызуюць напрамак веравызнаўчых рухаў, Дэпартамэнт духоўных справаў мае гонар пакорліва прасіць Ваша высакародзьдзе не адмовіць паведаміць пра асобу названага Талкачова, ці не знаходзіцца ён пад уплывам якіх-небудзь сэктанцкіх рухаў, дзе ён наведваў сэктанцкія сходы апошнім часам перад прызывам на вайну, кім былі заснавальнікі і арганізатары гэтых сходаў, ці не прапагандуюць яны і цяпер антымілітарыстычных ідэяў і ці не атрымліваюць ад кагосяці сродкі на гэту пропаганду”²⁶.

Адначасова, дырэктар Дэпартамэнта духоўных справаў у студзені 1917 г. пісаў, што паводле яго інфармацыі ў Расейскай імпэрыі на той момант налічвалася каля 100 тыс. “сэктантаў”, і што многія кіраунікі “сэктанцкіх грамадаў” высылаўся ўглыб імпэрыі з памежных губэрняў за “антымілітарыстычную пропаганду”. Таксама, дырэктар Дэпартамэнта адзначаў, што да канца 1916 г. усё было падрыхтавана, каб, прынамсі, у Петраградзе забараніць “сходы эвангельскіх хрысціянаў, баптыстаў і адвентыстаў”²⁷. З лёгкім дакумэнта зразумела, што гэтыя заходы плянавалася распаўсюдзіць на ўсю тэрыторыю імпэрыі, у тым ліку на Беларусь, і толькі Лютаўская рэвалюцыя перашкодзіла рэалізацыі названых плянаў расейскага ўраду.

²⁶ РГІА. Ф. 821. Оп. 133. Д. 3142. Л. 75.

²⁷ Тамсама. Л. 71-72.

Асноўныя напрамкі палітыкі ўладаў Расейскай імперыі адносна эвангельскіх хрысьціянаў напярэдадні і падчас Першай сусъветнай вайны

Як ужо адзначалася ў гісторыографічным аглядзе, палітыка ўладаў Расейскай імперыі напярэдадні Першай сусъветнай вайны ў адносінах да пратэстантаў (на пачатку баптыстаў, штундистаў і эвангельскіх хрысьціянаў, а пазней таксама лютаранаў і кальвіністаў) насіла пераважна рэпресіўны характар як на ўзроўні ідэалёгіі, так і рэальны канфесійнай палітыкі. Так, ужо ў самым канцы 1909 г. Магілёўскае губэрнскае праўленыне адмовіла “штунда-баптыстам” сяла Уць Гомельскага павету ў рэгістрацыі іх рэлігійнай грамады. Аб чым 4 верасьня 1910 г. магілёўскі губэрнатар паведаміў міністру ўнутраных справаў²⁸.

Пачатак вайны стаў адначасова пачаткам маштабнай антыпратэстанцкай кампаніі. Ужо 4 жніўня 1914 г. дырэктар Дэпартамента духоўных справаў замежных вызнанняў “цалкам канфэдэнцыйна” разаслаў губэрнатарам ліст, у якім інфармаваў мясцове кіраўніцтва пра тое, што ў дэпартамэнце ёсьць інфармацыя пра “антымілітарыстычную пропаганду расейскіх сектантаў, аслабіва баптыстаў”. У сувязі з гэтым дырэктор азначанага ведомства прасіў губэрнатараў прыслаць звесткі, ці валодаюць яны інфармацыяй пра выпадкі ўхілення ад ваенай службы па рэлігійных перакананьнях. А таксама пра тое, хто канкрэтна праводзіць “антымілітарыстычную пропаганду”, “кіраўнікі якіх сектантаў”. Тут жа ён прасіў губэрнатараў даць ацэнку, “наколькі патрыятычна настроена” мясцове пратэстанцкае насельніцтва. Падобны ліст быў таксама высланы ў Галоўны штаб, каб адсочваць паводзіны пратэстантаў непасрэдна ў дзейснай арміі²⁹.

З іншага боку, фактычна адразу пасля пачатку ваеных дзеяньняў, расейскія ўлады пачалі маштабную дэпартацию лютаранскага насельніцтва з прыфронтавой паласы. У пазадовым парадку закрываліся нямецкамоўныя газэты і грамадзкія арганізацыі. За 1915-1917 гг. было зацверджана некалькі “ліквідацыйных” законаў, якія абмяжоўвалі права асоб

²⁸ РГІА. Ф. 821. Оп. 133. Д. 268. Л. 36а.

²⁹ РГІА. Ф. 821. Оп. 133. Д. 312. Л. 6-7.

нямецкай нацыянальнасці на валоданыне нерухомасцю і зямлём. Былі аблежаваны і асабістыя права немцаў-пратэстантаў³⁰.

Высыпаліся не толькі мужчыны прызыўнага ўзросту, але і іншыя асобы, аслабіва ў выпадку падазрэння ў шпіянах. У шэрагі высыланых трапілі і лютаранская пастары. На пачатку 1915 г. паміж расейскім і нямецкім урадамі было заключана пагадненне “аб бесперашкодным выбыцьці ў Нямеччыну” лютарансkich сіяянтароў. Але проблема ўзынікла з тым, што ня ўсе пастары жадалі пакінуць месца жыхарства і працы. Так, сакрэтны цыркуляр Ковенскага губэрнатара начальнікам паліцыі ад 8 чэрвеня 1915 г. інфармаваў паліцэйскае начальства: “Курляндзкі губэрнатар адносінамі ад 2 бягучага чэрвеня, за №2873, папярэдзіў мяне (ковенскага губэрнатара. — аўт.), што памочнік галоўнага начальніка Дзівінскай ваеннай акругі на тэатры ваеных дзеяньняў, загадам ад 28 мая г.г., за № 1326, забараніў Лесьценскаму эв.-лютаранскаму пастару Вальтару Карлаву Кругеру жыхарства ў губэрніах, абвешчаных на ваенным становішчы. Аб выкладзеным даю ведаць Вашаму Высокаблагородзьдзю для інфармацыі і адпаведных распараджэнняў на выпадак зьяўлення Кругера ў межах даручанай Вам мясцовасці”³¹.

Расейскія ўлады пастаянна завастралі ўвагу на тым, што да эвангельска-лютаранскай царквы належалі “асобы нямецкага паходжання”. Так, 6 красавіка 1915 г. Дзівінскае эвангельскае таварыства цвярозасці Сіняга Крыжа было закрыта Віцебскай па справах таварыстваў прысутнасцю. На думку расейскіх уладаў, таварыства займалася гуртаваннем “нямецкага элемэнту” для антырасейскай дзеянасці. Кіравалі таварыствам Макс Тэсмэр, нямецкі падданы, і член гэтага таварыства дзівінскі мешчанін Герман Генрых Федара. Яны былі названы “нямецкімі шпіёнамі”³².

³⁰ Лиценбергер О. А. Евангелическо-лютеранская церковь в Российской истории (XVI-XX вв.). Минск, 2003. С. 219.

³¹ Яноўская В. Евангельскія дэнамінацыі Беларусі ... С. 119.

³² РГІА. Ф. 821. Оп. 133. Д. 3142. Л. 124.

Адносна баптытаў, эвангельскіх хрысціянаў і штундыстыаў сітуацыя была падобная. 12 сінэхня 1914 г. міністар МУС М. Маклакоў разаслаў губэрнтарам ліст, у якім звяртаў увагу на “сучаснае становішча рацыяналістычнага сектанцтва ў Рasei і яго сувязі з замежнымі сектанцкімі арганізацыямі”. Асаблівая ўвага надавалася баптыстам, эвангельскім хрысціянам і адвентыстам. Таму, што іх дзеянасьць магла насыць “антыдзяржаўныя характар”. 7 красавіка 1915 г. у сакрэтным цыркуляры ён канстатаваў, што ў пэўных мясцовасцях антыдзяржаўная дзеянасьць разьвіваецца яшчэ больш інтэнсіўна, чым у 1914 г., і выражаетца ў “антымілітарыстычнай пропагандзе”. У гэтым жа цыркуляры ён прыводзіў прыклад шырока распаўсюджанай пропаведзі селяніна Віленскай губэрні Крапіўніцкага на малітойных сходах эвангельскіх хрысціянаў у Адэсе. Крапіўніцкі нібыта казаў, што ня трэба ўдзельнічаць у бессэнсоўнай вайне, што трэба пераконваць ніжніх чыноў адмаўляцца ў баявых дзеяньнях, або пераконваць здавацца ў палон. Казаў таксама, што ў палоне лепей, чым у Рasei. З вуснаў Крапіўніцкага нібыта гучалі слова нянявісці да расейскіх уладаў. Выходзячы з гэтага, міністар загадваў губэрнатарам асабліва пільна назіраць за баптыстамі, эвангельскімі хрысціянамі і адвентыстамі³³.

Але, калі большасць лютаранскіх пастараў можна было выслучаць у Нямеччыну нават прымусова, то з баптысцкімі пастарамі сітуацыя была іншай. Іх магчыма было выслучаць толькі ўглыб імпэрыі.

Увесну 1915 г. у поле зроку ўладаў патрапіла Менская баптысцкая царква і яе кіраўнік Герасім Андрухоў. У траўні 1915 г. у лісьце, які Дэпартамэнт духоўных справаў накіраваў менскаму губэрнатару, “селянін Г. Андрухоў” названы арганізатарам Менскай баптысцкай грамады. У гэтым дакумэнце зъмяшчалася таксама некаторая інфармацыя пра пастара менскіх баптыстаў. У прыватнасці тое, што “Герасім Сыціпанавіч Андрухоў паходзіць з сяла Аболаў, Сумскага павету Харкаўскай губэрні”³⁴.

³³ РГІА. Ф. 821. Оп. 133. Д. 314. Л. 1.

³⁴ РГІА. Ф. 821. Оп. 133. Д. 312. ЛЛ. 267, 273.

Увесень 1915 г., у разгар німецкага наступлення на заходзе Беларусі, Г. Андрухоў быў высланы з Менску. Гэты выпадак стаў даволі значнай падзеяй для жыцця горада, так што пра яго шырока пісалі ў прэсе, нават за межамі Беларусі. Так, газета “Новое время” зъмясьціла на сваіх палосах адпаведную зацемку³⁵.

Фармальным прэтэкстам для высылкі пастара Г. Андрухова было тое, што ён, гандлюючы ў Менску на Аляксандраўскім вакзале кнігамі, распаўсюджваў ідэі “непраціўлення злу гвалтам”, а значыць, на думку менскага паліцэйскага начальства, выступаў супраць вайны і ваеннай службы³⁶. Пры гэтым Дэпартамэнт духоўных справаў некалькі разоў патрабаваў ад менскага губэрнатара падрабязней інфармацыі наkont Г. Андрухова, відавочна зацікавіўшыся ягонай асобай.

У красавіку 1916 г. менскі губэрнатар інфармаваў дырэктара Дэпартамента аб тым, што Г. Андрухоў, высланы з Менску распараджэннем начальніка Менскай ваеннай акругі, “належыць да секты баптыстаў”. Пры гэтым: “сам Андрухоў называе сябе эвангельскім хрысціянінам”. Пра ваенную службу Г. Андрухоў нібыта неаднойчы казаў, што “вайна ія Божая справа і Эвангельлем не апраўдваецца”. На вакзале Г. Андрухоў прадаваў кнігі Святога Пісання на расейскай мове, галоўным чынам гэта былі Бібліі ў сынадальнym перакладзе. Таксама гандляваў “сярод простага люду” баптысцкімі зборнікамі “Песни Сиона”, “Гусли”, “В чём моя вера” і г.д.

Афіцыйна на момант высылкі Г. Андрухоў “знаходзіўся на службе ў якасці кніганошы ў Біблійным таварыстве, сядзіба якога знаходзілася ў гор. Москве. Акрамя таго ён падтрымліваў стасункі з Петраградzkім Баптысцкім Таварыствам на чале якога стаяў Фэтлер”³⁷. Тут варта нагадаць, што адзін з лідараў баптысцкага руху ў Расейскай імпэрыі Вільгельм Фэтлер, быў арыштаваны і высланы за межы імпэрыі яшчэ на пачатку вайны.

Усяго ў часе вайны станам на сярэдзіну 1915 г. у Расейскай імпэрыі за адмову ад ваеннай службы на рэлігійных перакананнях было прынягнута да крымінальнай адказнасці

³⁵ Тамсама. Л. 270.

³⁶ Тамсама. ЛЛ. 267, 274зв.

³⁷ Тамсама. ЛЛ. 267, 285-285зв.

188 чалавек³⁸. Сярод іх былі і беларусы, у асноўным баптысты і эвангельскія хрысьціяне.

Так, напрыклад, селянін Даніла Петрачэнка з вёскі Драчысёўка, Раднянскай воласці Клімавіцкага павету Магілёўскай губэрні, які належаў да баптысцкай царквы, у 1914 г. адмовіўся па рэлігійных перакананьнях, ад нясенія ваенай службы і ўжываньня зброі. Ваенна-акруговым суд асудзіў Д. Петрычэнку на аддачу ў дысцыплінарныя часткі тэрмінам на 1 год³⁹.

З цягам вайны пакараньні за адмову браць у рукі зброю па рэлігійных перакананьнях становіліся ўсё больш жорсткімі. Так, калі эвангельскі хрысьціянін Іван Жмуроўскі з Дуброўскай воласці Чэрыкаўскага павету Магілёўскай губэрні ў 1915 г. адмовіўся па рэлігійных перакананьнях ад нясенія ваенай службы, то ваенна-акруговы суд асудзіў яго ў дысцыплінарны батальён на 3 гады. Рыгор Філімонаў (шэраговец 192 пяхотнага запаснога батальёна) з Мсьціслаўскага павету Магілёўскай губэрні ў 1915 г. адмовіўся па рэлігійных перакананьнях ад нясенія ваенай службы. Справа разглядалася вельмі доўга, і вынік на 1915 г. заставаўся невядомы⁴⁰. Увесь гэты час Р. Філімонаў, найбольш верагодна, заставаўся пад вартай.

Эвангельскі хрысьціянін, ураджэнец Дзісненскага павету Віленскай губэрні Лука Дулінец у 1915 г. адмовіўся па рэлігійных перакананьнях ад нясенія ваенай службы. За гэта ваенна-акруговы суд асудзіў яго на 4 гады катаржных работ⁴¹. Рыгор Пік, мэнаніт паводле веравызнаньня, селянін з вёскі Залесін Скідзельскай воласці Гарадзенскай губэрні, у 1915 г. таксама адмовіўся па рэлігійных перакананьнях ад нясенія ваенай службы. Ваенна-акруговы суд асудзіў яго да 5 гадоў і 4 месяцаў катаржных работ⁴². Селяніну вёскі Хадуцічы Быхаўскага павету Магілёўскай губэрні эвангельскому хрысьціяніну Марку Сёмкіну за тое ж самае, што і Р. Піку далі 5 гадоў 4 месяцы катаржных работ. У абвінаваўчым заключэнні віна М. Сёмкіна была

³⁸ РГИА. Ф. 821. Оп. 133. Д. 314. Л. 2зв.

³⁹ Тамсама. Л. 117зв.

⁴⁰ РГИА. Ф. 821. Оп. 133. Д. 3142. Л. 133зв.

⁴¹ Тамсама. Л. 125.

⁴² Тамсама. Л. 130.

акрэсълена наступным чынам — “за ўхіленье ад ваенай службы па рэлігійных перакананьнях”⁴³.

У 1915 г. быў асуджаны на 4 гады катаргі, за адмову ад ваенай службы па рэлігійных перакананьнях, селянін вёскі Яруцічы, Слонімскага павету Гарадзенскай губэрні Дзмітрый Ракуц⁴⁴. У tym жа 1915 г. быў асуджаны селянін Мсьціслаўскага павету Магілёўскай губэрні баптыст Андрэй Віктарэнка. Аднак, прысуд яму быў адносна мяккі — 10 сутак строгага арышту “за ўхіленье ад вайсковага абавязку”⁴⁵.

Былі і такія справы па адмове браць у рукі зброю, у якіх заставалася незразумелым веравызнанье вайскоўца. Так, селянін Іван Калбаска з Ярэміцкай воласці Наваградзкага павету, прызваны ў дзейную армію, патрапіў у ваенна-акруговы суд 6 красавіка 1916 г. за адмову ўжываць зброю па рэлігійных перакананьнях⁴⁶. Калі справу І. Калбаскі перадалі ваеннаму прокурору Маскоўскага ваенна-акруговага суду, то ў абвінаваўчым заключэнні было адзначана, што той — праваслаўны⁴⁷.

Магчыма, вышэйзгаданы выпадак дапаможа растлумачыць справа 23-гадовага баптыста Максіма Аўсяніка, селяніна Пухавіцкай воласці Ігуменскага павету Менскай губэрні. На момант выстаўлення абвінавачаньня, М. Аўсянік быў ратнікам 486 Маскоўскай пешай апалчэнскай дружыны, і што важна, у судовай справе ёсьць яго тлумачэнні прычын адмовы браць у рукі зброю. Паводле запісу паказаньня М. Аўсяніка ён: “Заявіў, што на лад думак яго зрабіў уплыў сход баптыстаў, які ён наведваў у горадзе Лібаве ў 1913 г., роўным чынам і брашура графа Льва Талстога “У чым мая вера”⁴⁸.

Такім чынам, магчыма, вышэйзгаданы І. Калбаска з Наваградчыны быў “талстоўцам”, фармальная належай да праваслаўнай царквы і, адначасова, наведваў сходы эвангельскіх хрысьціянаў.

⁴³ РГИА. Ф. 821. Оп. 133. Д. 325. Л. 362.

⁴⁴ Тамсама. Л. 32.

⁴⁵ Тамсама. Л. 53.

⁴⁶ РГИА. Ф. 821. Оп. 133. Д. 3142. Л. 133зв.

⁴⁷ РГИА. Ф. 821. Оп. 133. Д. 325. Л. 344.

⁴⁸ Тамсама. Л. 353.

Быў і наступны выпадак — 30 траўня 1916 г. справа мешчаніна Брэст-Літоўска Уладзіміра Патапчука, ратніка 177 пяхотнага запаснога батальёна, была ўнесена ў Петраградзкі ваенна-акруговы суд па адвінавачаньні ў “адмове ад ваенай службы па рэлігійных перакананьнях”. Падчас дазнаньня У. Патапчук заявіў, што “адносіць сябе да людзей свабоднай веры”⁴⁹. Якое дакладна веравызнаньне хавалася пад вышэйзгаданай фармулёўкай, сказаць цяжка.

Здараліся выпадкі адмовы ўжываць зброю нават сярод афіцэраў. Так, паручнік Уладзімір Афанасьев, мешчанін Брэст-Літоўска, у 1915 г. абвясціў, што ня будзе больш ужываць зброю. Яго справу таксама перадалі ў ваенна-акруговы суд. Цікава, што веравызнаньне У. Афанасьева акрэслена як “зводная вера”, што магло азначаць факт яго навяртаньня ў эвангельскую веру ўжо падчас ваенных дзеянняў⁵⁰.

Згодна з “Ведамасцю аб ніжніх вайсковых чынах, асуджаных Ваенна-палявым судом за адмову паводле сваіх перакананьняў ад ужываньня зброі супраць ворагаў айчыны і абавязку несыці ваеннную службу на 1 сінегня 1916 г.” па Менскай ваеннаі акрузе было асуджана: баптыстаў і штундистаў — 8 чалавек, без указання веравызнаньня — 17, маліванцаў — 1, эвангельскіх хрысьціянаў — 8. Для параўнання па Дзьвінскай ваеннаі акрузе: без указання веравызнаньня — 1 чалавек асуджаны, эвангельскіх хрысьціянаў — 1. Па Кіеўскай ваеннаі акрузе: баптыстаў і штундистаў — 16, маліванцаў — 11, эвангельскіх хрысьціянаў — 19⁵¹.

Паводле інфармацыі менскага губэрнатара, у 1915 г. у Менску з'явілася шмат баптыстаў з Лібавы і Петраграду, што мелі нейкі супольны інтарэс з Г. Андрушовым, які “блізка сышоўся з імі, і на ўскрайне гораду ў кірмашовыя дні пачынаў распаўсюджваць баптысцкі часопіс “Сионская весть”, Фетлера”⁵². Тут варта прывесці звесткі, што паводле МУС В. Фетлер быў кіраўніком баптыстаў у Расейскай імперыі, і як прэсвітар Петраградзкай

⁴⁹ Тамсама. Л. 340.

⁵⁰ РГІА. Ф. 821. Оп. 133. Д. 3142. Л. 130.

⁵¹ Тамсама. ЛЛ. 78-78зв.

⁵² РГІА. Ф. 821. Оп. 133. Д. 312. Л. 267, 285-285зв.

баптыцкай царквы (афіцыйна зарэгістраванай. — *aўт.*), ён нібыта атрымліваў шмат грошай ад немцаў і амэрыканцаў⁵³.

Высновы

Такім чынам, у час Першай сусветнай вайны стаўленне да пратэстантызму з боку ўладаў Расейскай імперыі значна зъмянілася. Сутнасць зъмяненіяў у параўнанні з пэрыядам 1905-1914 гг. заключалася ў тым, што практычна ўсе пратэстанты былі абвешчаныя “нямецкімі агентамі” ці/і “нямецкімі паслугачамі”, прынамсі, тымі, хто існуе на нямецкія грошы. Такое стаўленне вынікала з агульнай антынямецкай настроенасці ўладных структур і значнай часткі грамадзства імперыі, і з таго факту, што лютаранская царква была пераважна нямецкай паводле нацыянальнага складу. Фактычна адразу пасля пачатку вайны падобнае стаўленне распаўсюдзілася на баптыстаў, штундистаў і эвангельскіх хрысьціянаў.

На негатыўныя адносіны ўладаў Расейскай імперыі да баптызму і эвангельскага хрысьціянства на беларускіх землях уплывала як рэзка адмоўнае стаўленне праваслаўных епархаў да гэтых пратэстанцкіх дэнамінаціяў (што назіралася яшчэ задоўга да пачатку вайны і падтрымлівалася мясцовымі ўладамі), так і факты адмовы браць у рукі зброю па рэлігійных перакананьнях, якія выяўляліся з боку пэўнай часткі эвангельскіх вернікаў:

Разам з тым, у расейскіх уладных калідорах не было поўнай згоды наконт патрэбы зъмены заканадаўства адносна эвангельскага хрысьціянства. Былі як прыхільнікі поўнага перагляду заканадаўчых актаў 1905-1906 гг., так і праціўнікі такога падыходу. Аднак, агульная атмасфера у 1916 — пачатку 1917 гг. не спрыяла ўзважаным падыходам да “пратэстанцкага заканадаўства”. Аналіз заканадаўчых ініцыятываў МУС паказвае, што пазыцыі тых, хто зьбіраўся вярнуць “пратэстанцкае заканадаўства” ў становішча, якое існавала да 1905 г., былі вельмі моцныя.

⁵³ РГІА. Ф. 821. Оп. 133. Д. 314. Л. 9.

SUMMARY

Andrus Unuchak

Governmental policy of the Russian Empire towards the Evangelical Christians of Belarus during World War I (1914 - 1917)

During the First World War, the attitude of the authorities of the Russian Empire towards Protestantism changed significantly. The essence of the changes, compared to the period 1905-1914 was that virtually all Protestants were declared "German agents" and/or "German servants", at least those who existed on German money. The negative attitude of the authorities of the Russian Empire to Baptism and Evangelical Christianity in the Belarusian lands was influenced by the sharply negative attitude of the Orthodox hierarchs to these Protestant denominations. At the same time, there was no full consensus in the Russian ruling circles about the need to change the law on evangelical Christianity. However, the general atmosphere in 1916 - early 1917 did not contribute to a balanced approach to "Protestant legislation".

ЯН МІРАНЧУК

Эвангельскі рух у Беластоцкім і Бельскім паветах (1918 – 1939 гг.)

Уступ

Прадстаўленая праца, у пэўнай ступені, дапаўняе артыкул, апублікованы ў II выпуску матэрыялаў міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі "Евангельская Царква Беларусі: гісторыя і сучаснасць" пра пратэстантызм у Гарадзенскім і Ваўкавыскім паветах у перыяд Другой Рэчы Паспалітай¹.

Тэрмін "евангельскі рух" з'явіўся ў польскай гістарычнай літаратуры ў 70-х гг. XX ст. і адносіўся да асоб і груп, якія дэклараравалі апору толькі на Евангелле і практиковалі хрышчэнне па веры праз поўнае пагружэнне ў ваду. У межах гэтага руху ёсьць два кірункі: *баптысці* (прадстаўлены такімі дэнамінацыямі як баптысты, евангельская хрысціяне, свабодныя хрысціяне, Цэркви Христовы) і *пяцідзесятнікі*, прадстаўлены шматлікімі цэрквамі, у міжваенны перыяд аб'яднанымі ў Саюз цэркваў хрысціян веры евангельской у Польшчы, і евангельская хрысціяне ў Духу Апостальскім. Сярод пералічаных у Беластоцкім і Бельскім паветах былі: баптысты (першапачаткова ў саюзе з евангельскімі хрысціянамі), вернікі Цэркva Христовых, а таксама пяцідзесятнікі з Саюза цэркваў ХВЕ.

Баптысты і евангельская хрысціяне

Пачатак хрышчэння праз поўнае пагружэнне на Беласточчыне, якая ў выніку паздзелаў Рэчы Паспалітай Абодвух

¹ Міранчук Я. Пратэстанцкая дэнамінацыя ў Гарадзенскім і Ваўкавыскім паветах на фоне іншых паветаў Беластоцкага ваяводства ў 1919 – 1939 гг. // Евангельская Царква Беларусі: гісторыя і сучаснасць. Вып. 2. Мінск, 2016. С. 153-168.